

BEDŘICH HROZNÝ —

EN NUTIDA TECKENTYDARE

Av docent OSCAR LÖFGREN, Uppsala

ETT av de mest fascinerande kapitlen inom den fascinerande vetenskap som heter främreorientalisk arkeologi är historien om tydningen av de skriftliga dokument på olika språk och alfabet som påträffats, stundom i slösande rikt mått. Först dechifreringen av de bortglömda skriftsystemen har gjort det möjligt att historiskt utnyttja dessa dokument och ur förhistoriens dunkel framkalla den ena detaljen efter den andra av vad som timat ända till fem årtusenden före vår tid. Småningom ha dessa detaljer, likt bitarna i ett tyvärr mycket ofullständigt puzzle, kunnat sammanfogas till en något så när fyllig helhetsbild.

Länge utgjorde de grekiska historieskrivarna, främst Herodotos, och bibelns värdefulla men ojämna och knapphändiga uppgifter det enda material historikern hade att arbeta med för rekonstruktionen av Orientens forntid. En ny epok inleddes under 1800-talets första decennier med tydningen av Egyptens och Mesopotamiens skriftsystem. Rosettstenen, en tvåspråkig egyptisk-grekisk inskrift från ptoleméertiden, gav år 1802 vår landsman Åkerblad nyckeln till den demotiska (senegyptiska) skriften. Hans märkliga upptäckt fullföljdes tjugo år senare för hieroglyfernas del av Champollion, vilkens namn kommit att fördunkla föregångarens. Även för Mesopotamiens vidkommande blev året 1802 epokgörande. Den unge tyske gymnasieläraren Grotefend fann då, ehuru själv diletterant på detta gebit, genom en skarpsinnig kombination av namnen Darius och Xerxes i några fornpersiska palatsinskrifter ett användbart uppslag till tydningen av kilskriften. Sedan engelsmannen Rawlinson på 1830-talet självständigt gjort liknande kombinationer som Grotefend, sökte sig en rad forskare av olika nationaliteter mödosamt väg genom den dunkla labyrinten. Omkring mitten av 1800-talet kunde man äntligen börja läsa assyriska texter. Därmed var upptakten given till en storartad, ännu långt ifrån avslutad vetenskaplig bearbetning av Egyptens och Mesopotamiens rika litterära kvarlätenkap.

Den som önskar en översiktlig framställning av forskningens resultat rörande Främre Orientens äldsta historia fram till början av 1000-talet f. Kr. kan lämpligen studera B. Hrozný's »Die älteste Geschichte Vorderasiens und Indiens» (2 uppl. Prag 1943), av vilken en fransk bearbetning just utkommit under titeln »Histoire de l'Asie antérieure, de l'Inde et de la Crète» (Paris 1947, Payot). Detta rikt illustrerade arbete ger en djärv men fängslande helhetsbild av imponerande mångsidighet. Boken förtjänade väl att översättas till svenska. Största intresset knyter sig till det för den franska upplagan nyskrivna kapitlet »Le problème Crétois». Den tidigare under året i dagspressen synliga uppgiften, att professorn vid Karlsuniversitetet i Prag Bedřich Hrozný lyckats tyda det forna Kretas gåtfulla skrift, åsyftar förmodligen just detta kapitel.

Den tjeckiske vetenskapsmannen är ingen homo novus på orientforskningens område. Genom sina grundläggande bidrag till tolkningen av *hetitiskan* har Hrozný, assyriolog av facket, för alltid inskrivit sitt namn i forskningens hävder som en av alla tiders mest skarpsinniga skrifttydare. Intill början av 1900-talet var Hattifolket och dess civilisation kända endast genom tillfälliga omnämmanden i egyptiska texter och i bibeln. Egypternas »Cheta», bibelns »Hets barn» eller »hittiter» äro olika namn på denna folkgrupp, som var representerad i Palestina på Abrahams tid och med vilken patriarken hade betydelsefulla transaktioner (se 1 Mos. 23). Om dess egentliga hemvist och historiska roll hade man ännu ingen klar föreställning.

Åren 1906—1912 företog den tyske arkeologen Winckler utgrävningar i hjärtat av Mindre Asien på en plats vid namn Boghazköy, där man tidigare funnit fragment av lertavlor med kilskrift i markytan. Resultatet var överväldigande: e:a 13,000 tavlor eller fragment med kilskrift. Här låg en gång hetiterväldets huvudstad, och det var det hetitiska riksarkivet man påträffat. Medan skriften var den från Mesopotamien välkända, var språket i flertalet texter helt okänt. Under första världskriget lyckades nu Hrozný att tolka detta nya språk: 1916 utkom den första grammatiken, 1919 en större edition av texter.

Med utgångspunkt från ett kilskriftsideogram (begreppstecken), som i assyrisk-babyloniskan bl. a. betyder »bröd», tolkade Hrozný de följande orden *ezateni vâdar-ma ekuteni* »skolen I äta och vatten skolen I dricka» och var därmed inne på rätt väg. Redan sammanställningen av *vâdar* med »Wasser, water, vatten» och stammen

eza- med »essen, eat, äta» belyser det märkliga faktum att hetiternas språk är indoeuropeiskt, ehuru med främmande inslag. Språket är f. ö. inte enhetligt, utan sönderfaller i flera dialekter. Satsen »de som kläda sig» heter sålunda på huvuddialekten (»nesiska» efter Nesas, det hetitiska storväldets första huvudstad) *kuês vessanta*, på »luiska» (språket i Luja eller Arzawa i sydöstra Mindre Asien) *kuinzi vasantari* (jfr lat. *qui vestiuntur*).

Under andra världskriget fortsatte Hrozný sina forskningar med den ännu mera krävande bragden att tyda de s. k. *hetitiska hieroglyferna*. Denna rent nationella skrift användes mest i sakrala texter och kan i dekorativt hänseende tävla med de egyptiska hieroglyferna. Den förekommer redan på 1500-talet i kungasigill men har sin blomstring först omkr. 1100—700, då det hetitiska storväldet efterträts av smärre epigonstater, den mest kända i Karkemis vid övre Euftrat. Dessa texter äro tyvärr ur innehållets synpunkt mindre givande på grund av sin stereotypa art. Tack vare kilskriftsdokumentet kan man nu ganska väl följa hetiterväldets relativt korta historia och uppställa detaljerade kungalängder.

Ett kulturhistoriskt dokument av första rang är den hetitiska lagtext som 1914 identifierades av Hrozný och publicerades 1921—22. Den omfattar 200 paragrafer, fördelade på två stora lertavlor, och är avsevärt humanare än sin några århundraden äldre babyloniska motsvarighet, Hammurabis berömda lag. Dödsstraff stadgas endast för statsfientlig verksamhet samt för svårare sexuella förbrytelser.

Märkliga perspektiv öppna gudanamnen *Apulunas*, dörrens gud, och *Rutas*, jaktgudinnan med hjorthorn som emblem. Antar man att den senare anropats såsom »min Rutas» *Rutamis*, ligger det ju nära att här se förebilderna till grekernas Apollon och Artemis. Dessa gudomligheter skulle alltså från början vara mindreasiatiska, eller i varje fall ha nått Grekland över Mindre Asien. Då »dörr» på babyloniska heter *abullu*, är fältet öppet för ännu mera vittgående kombinationer. Säkert är i varje fall att hetiterna, denna indoeuropeernas förtrupp i Medelhavsområdet, spelat en viktig roll som förmedlare av babyloniska kulturelement till grekerna. De ha alltså på sitt håll spelat en liknande roll, som kretenserna vid samma tid spelade för överbringandet av kulturella impulser från Egypten till den egeiska fastlandssfären.

På 1920-talet företogo de engelska arkeologerna Marshall och Mackay omfattande utgrävningar i Mohenjo-Daro och Harappa,

belägna i Indusdalen. Man fann här lämningarna efter en högt utvecklade stadskultur från tredje årtusendet f. Kr. — en imponerande förelöpare till den folkvandring som c:a 1500—1200 f. Kr. förde de sanskrittalande stammarna till Främre Indien. I ruinerna påträffades en mängd sigill eller amuletter av steatit med mytologiska djurbilder och korta inskriptioner i en okänd, skönt stilsrad skrift.

Den av språkmännen som i princip hopplös betraktade uppgiften att dechiffrera texter med två obekanta, såväl skrift som språk, lockade bl. a. Hrozný. I några arbeten fr. o. m. 1939 har denne trots sig kunna lösa även den *protoindiska skriftens* gåta med utgångspunkt från vissa likheter med de hetitiska hieroglyferna. Tyvärr är materialet magert: vi få egentligen endast en rad egenamn, främst på olika gudomligheter — ett veritabelt panteon, som möjliggör de mest vittgående jämförelser med olika främre-orientaliska religioner men knappast någon inre språklig verifiering. Emellertid tyckas Hrozný's tolkningar redan ha vunnit tilltro bland specialister på detta abstrusa gebit. Hans tes om Syrien som moderland för den protoindiska invasionen har på sistone fått arkeologiskt medhåll.

*

Hur pass osäker tolkningen och hur ringa det historiska utbytet blir även av de mest storartade materiella fynd, där tydbara skriftliga minnesmärken saknas, därpå utgör Kreta ett talande exempel. Trots ett enastående rikt fyndmaterial, framförallt från Arthur Evans' utgrävningar av residenset i Knossos, har den s. k. minoiska kulturen — av Curtius betecknad som »historiens största gåta» — till sin härkomst och innersida förblivit dunkel och omstridd. Sporrade av sina framgångar på andra områden har Hrozný på sistone ägnat sig åt studiet av de *kretiska inskrifterna*. Enbart i Knossos påträffades mer än 1,600 lertavlor med skrift av tre olika, sinsemellan samhöriga arter. Sina forskningsresultat har Hrozný framlagt i två avhandlingar som ingå i Archiv Orientalní, årg. 1943 och 1945.

En av de tidigast tolkade inskrifterna består av två rader — de kretiska texterna äro tyvärr merendels korta — på en stor vas från Eleusis. Den läses av Hrozný *tayana Thabaya* (plus ett tecken för palats) d. v. s. »offergåva från palatset i Thebe». Även om meningen är plausibel, förefaller det principiellt betänkligt, då Hrozný vid bestämningen av tecknens värde utnyttjar egyptiska,

hetitiska och semitiska paralleller om vartannat. Inskrifterna på 30 stora krukor, funna av Keramopullos i »Kadmoshuset» i Thebe, skulle uppvisa ett tydligt mindreasiatiskt, närmare bestämt *hurritiskt* inslag.

Hurri-folket, som troligen har samband med Gamla testamentets »horéer» (omnämnda redan 1 Mos. 14: 6), har först på de senaste decennierna blivit närmare känt, framförallt genom utgrävningen av den nordfeniciska staden Ugarit ur Ras Shamras ruinkulle. Här vid Medelhavets nordöstra hörn ha hurriterna, under ledning av ett indoeuropeiskt herreskikt, de s. k. *mariyanni*, med indiskt klingande gudomligheter, grundat smärre stater. Det förefaller inte alldeles orimligt att den mykenska kolonien i Ugarit, karakteriserad av sina typiska kupolgravar, motsvarats av hurriska boplättningar vid Egeiska havet, bl. a. just i Thebe.

Den längsta kända minoiska texten är en 24-radig tavla, av Hrozný uppfattad som en rekvisitionslista för dagsverken åt myndigheterna. Den ofta återkommande bilden av en man föregången av ett lodrätt streck tolkas som »1 man» och de mellanliggande partierna såsom namnen på deras hemorter. Största intresset tilldrar sig tolkningen *Achiyava* på näst sista raden. Den lockande hypotesen, att namnet Achiyava i de hetitiska kilskriftstexterna skulle hänga samman med den från Homeros välkända beteckningen »achajer» för grekerna, har ansetts definitivt vederlagd genom F. Sommer. Nu upptas den med bejakande av Hrozný, som i första ledet *Achi-* rentav vill se det semitiska ordet för »bröder» (hebr. *achim*) och sammanställer termen med det välbekanta grekiska ordet för »kamrater», ἑταῖροι.

Detta är inte det enda semitiska inslag Hrozný trott sig finna i Kretas minoiska litteratur. De forna kretensernas högste gud skulle heta *Zayas abas* »Fader Z.» (jfr Zeus, Jupiter) och hans gemål *Lata* (jfr Leto, Latona). I *abas* vill H. se det semitiska *abbâ* »fader», varav *abahun* »prästkönung» skulle vara en härledning. Även andra termer skulle tyda på ett avsevärt semitiskt inflytande, något som knappast är ägnat att förvåna. Redan den förste semitiske riksbildaren Sargon av Agade räknar på 2300-talet f. Kr. Kaptara (bibl. Kaftor = Kreta) till sin intressesfär. Å andra sidan förefaller den hypotesen rimlig, att Kretas minoiska invånare varit såväl till ras som språk närmast förbundna med Mindre Asien.

Skulle Hrozný's tolkningar visa sig hållbara vid den fortsatta utforskningen av de minoiska inskrifterna, som ännu till stor del

äro outgivna, återstår av de många »vita fläckarna» på den forn-orientaliska språkkartan i huvudsak endast en — *etruskiskan*. Dess gåta, som i anseende till att alfabetet är det välkända västgrekiska kunde tyckas enklare än i några av de här relaterade fallen, kan måhända genom Hrozný's pionjärarbete ha bringats i ett hoppfullare läge.

*

I ett annex till sitt arbete ger Hrozný några intressanta synpunkter på skrifttydningens konst, ett slags katekes för blivande skrifttolkare. Han karakteriserar blygsamt sin metod som ett Kolombus-ägg, vars grundläggande egenskap skulle vara »ytterlig uthållighet», ja »envishet» (entêtement). »Jag läser en inskrift om och om igen, kanske två eller tre hundra gånger i följd, ständigt på spänning efter den 'arkimediska punkt' som, hur svag den än är, skall göra det möjligt att fatta åtminstone grundmeningen.» Av minst lika stor vikt är säkerligen den andra angivna förutsättningen: den vidsträckta orienteringen i såväl språkligt som reellt hänseende. En oerhörd beläsenhet, en ovanlig intellektuell rörlighet och en nästan obegränsad lust till och förmåga av kombination beteckna Hrozný's egen forskargärning. Den som vant sig vid den klassiska filologiska skolans nyktra saklighet och stränga metodik kan knappast undgå att känna sig smått chockerad av den lekande lätthet och fördomsfrihet varmed Hrozný gör sina eleganta kombinationer. Att denna intuitiva metod i vissa fall är inte endast tillätlig utan rentav nödvändig, därom vittna de säkra resultat som redan uppnåtts.

En orienthistoriker måste vara en mångfrestare, en veritabel polyhistor. Han bör behärska egyptologi och assyriologi, äga goda insikter i åtminstone de äldre västsemitiska språken och orientering i mindreasiatiska tungomål. Därjämte fordras givetvis en solid klassisk och historisk skolning. Endast några få utvalda, verkliga kraftnaturer, kunna prestera ett dylikt övermänskligt arbete. Detta gör denna vetenskap så pass exklusiv och dess företrädare tunnsådda. För att i Sverige skapa en orienthistorisk tradition krävdes i första hand ett svenskt orientaliskt institut i Främre Orienten, t. ex. i Istanbul, Syrien eller Palestina, där våra unga orientalister kunde få kontakt med arkeologiskt fältarbete. Klassikerna ha genom instituten i Rom och Athén föregått med ett förnämligt exempel. Det är därjämte av största vikt, att ämnen egyptologi och assyriologi få en fast ställning inom den svenska akademiska undervisningen.